

AȘEZĂRILE OMENEȘTI ȘI TIPURILE DE GOSPODARII DIN MUNTENIA ȘI OLTËNIA LA JUMĂTATEA SECOLULUI XIX

DRAGOȘ BUGĂ
DIMITRIE OANCEA

Recensămîntul din 1859, publicat în **Analele statistice pentru cunoașterea părții muntene a României (1850—1869)**, cuprinde date din analiza cărora se desprind unele aspecte geografice referitoare la repartiția populației în teritoriu, la numărul și mărimea satelor și grașelor, ca și a caselor în care trăia populația în acea vreme, precum și a materialelor din care erau făcute construcțiile la jumătatea secolului trecut.

Acest recensămînt completează imaginea care reiese din documentele istorice și cartografice (apărute cu mult timp înainte) referitoare la dezvoltarea așezărilor și repartiția populației în teritoriu. De asemenea, confirmă faptul că cele trei mari forme de relief -- munți, dealurile și cîmpia -- au avut fiecare în parte un anumit rol în evoluția vieții umane în diferite perioade istorice. Cele mai multe sate s-au dezvoltat, la început, în lungul văilor, la margine de pădure, în zona dealurilor și la contactul lor cu muntele, unde condițiile de viață erau mult mai prielnice. În caz de nevoie, populația se retrăgea în locuri ferite, în interiorul pădurii sau în munți. În zona de cîmpie, după cum este cunoscut, populația s-a aglomerat mult mai târziu, satele dezvoltîndu-se îndeosebi în lungul apelor. Chiar la începutul secolului XX, interfluviile aveau foarte puține sate. Iată ce scria G. Vălsan, în 1915, referitor la repartiția așezărilor din Cîmpia Română. „Toate satele au coborît în văile destul de adînci, spre a as-

cunde casele în desişurile de sălcii și plute, care însoțesc rîurile pînă la Dunăre. În astfel de locuri se simte importanța covârșitoare a luncii pentru viață” (**Cimpia Română**, p. 345).

Plaiurile din zona muntoasă și bălțile din lungul Dunării au avut o importanță deosebită în viața poporului român. Acestea au constituit, în decursul istoriei, unități distincte în cadrul împărțirii administrative a țării. La mijlocul secolului XIX, la recensămîntul din 1859, sînt înregistrate în cadrul județelor din nordul Olteniei și Munteniei unele plăși sub numele de „**plaiuri**” — Plaiul Loviștei în Argeș, Plaiul Novacilor și Plaiul Vilcanului în Gorj etc. În județele din lungul Dunării au existat mici unități administrative denumite cu determinativul **baltă** — Plasa Balta, Oltului de Jos. În aceste locuri, sau în apropierea lor, documentele istorice menționează o serie de așezări omenesti încă din secolul XV, din care unele au devenit astăzi importante centre urbane (Tîrgu-Jiu, Rîmnicu Vilcea, Drobeta-Turnu Severin, Giurgiu, Călărași, Brăila, Galați).

Analiza documentelor interne ale Țării Românești, dintre anii 1352 și 1625, l-au condus pe **I. Donat** la constatarea că în întreg teritoriul țării dintre Carpați și Dunăre sînt atestate, temporar sau permanent, 3220 așezări, dintre care 27 tîrguri și orașe, printre care în Județul Gorj îndeplineau această funcție Tîrgu-Jiu, Tîrgu Gilort și Tismana (**Așezările omenesti din Țara Românească în secolele XIV—XVI, în Studii, Revista de istorie**, nr. 6, an IX, Editura Academiei, 1956).

La mijlocul secolului XIX sînt înregistrate în **Analele statistice** 3321 sate și 38 de tîrguri și orașe (cu 101 sate și 11 orașe mai multe decît între secolele XIV și XVI). În județul Gorj însă, apare în rîndul centrelor urbane numai Tîrgu-Jiu, în timp ce Tîrgu Gilort și Tismana pierduseră această funcție.

În prezent, în Muntenia și Oltenia sînt numai 2045 așezări, cu 1276 mai puține decît la mijlocul secolului XIX. Unele dintre așezările care nu mai sînt consemnate au dispărut, iar cele mai multe s-au contopit cu cele din apropiere, datorită extinderii vetrelor lor, existînd sub alte nume.

La mijlocul secolului XIX, pe acest teritoriu trăiau 1 894 300 locuitori, din care 86,6% în sate și 13,4% în tîrguri

și orașe. Județul Gorj avea 108 071 locuitori, din care în orașul Tîrgu-Jiu locuiau numai 2432 de oameni. Astăzi numai Municipiul București numără peste 1 995 000 locuitori, iar toată regiunea dintre Carpați și Dunăre circa 9 120 000, adică de aproape 5 ori mai mulți decît în mijlocul secolului XIX. Populația județului Gorj (363 707 locuitori în anul 1982) a crescut față de aceeași perioadă de peste 3 ori, iar a municipiului Tîrgu-Jiu (peste 79 000 locuitori în anul 1982) de aproape 33 ori.

În privința repartiției în teritoriu a populației se constată o densitate medie de 30,9 loc./km²; față de această medie se evidențiază o zonă de maximă densitate pentru dealurile și cîmpia dintre Argeș, Cricov și Mostiștea (între 40 și 50 loc./km²). Această densitate — cea mai mare din întreaga regiune — se datorează vechilor căi de circulație care traversează teritoriul de la nord la sud, făcînd legătura între Transilvania și Țara Românească, prezentei orașului București în zona centrală a Cîmpiei Române, creșterii comerțului în unul din principalele porturi dunărene, Giurgiu, ca și începutului dezvoltării industriei extractive a petrolului în zona Văii Prahovei. Județul Gorj avea, ca de fapt toată partea nordică a Olteniei, o densitate de circa 30 loc./km². Cele mai mici densități (sub 20 loc./km²) se întîlneau în Bărăgan, care, după cum este cunoscut, a fost mult mai tîrziu populat.

Populația trăia, în acele vremuri, în sate mici. În medie satele aveau 620 locuitori. Erau însă și sate care aveau în medie circa 800 locuitori, ca de exemplu cele din cîmpia dintre Olt și Teleorman. În județul Gorj se înregistrează cele mai mici sate (521 locuitori în medie), dar în același timp și cele mai multe (275) din întreaga regiune, cu excepția fostului județ Ilfov, unde se dezvoltaseră foarte multe sate în jurul orașului București.

O analiză a datelor privitoare la construcțiile existente în satele și orașele dintre Carpați și Dunăre, la mijlocul secolului XIX, scoate în evidență faptul că din totalul de 1 218 050 clădiri, numai 42% erau case de locuit, iar restul construcții cu alte destinații. În județul Gorj, locuințele dețineau un procent și mai mic. Din cele 100 980 clădiri pe care le dă recensămîntul din 1859, numai 35 653 (35,3% erau case de locuit, iar restul de 65 327 (67,7%) construcții cu

alte destinații. În orașul Tîrgu-Jiu, singurul centru urban în acea vreme în tot județul Gorj, erau 1 110 clădiri cu alte destinații și numai 631 case de locuit.

Predominarea clădirilor cu alte destinații presupune preocupări multiple ale populației din aceste locuri. Așa de exemplu, dezvoltarea comerțului și intensificarea culturii cerealelor au necesitat construirea de magazine. Pomicultura și viticultura din zona de dealuri a dus la construirea de pivnițe, creșterea vitelor a impus crearea unor adăposturi pentru animale etc. În Oltenia de exemplu, numărul clădirilor cu alte destinații depășea cu circa 150 000 numărul caselor de locuit.

În tot teritoriul dintre Carpați și Dunăre atît în sate, cît și în orașe, predominau casele parter (numite **case cu un cat**). Ele reprezentau 81,6% din totalul acestor construcții. Foarte puține erau cu un etaj sau două (numai 5 520 din cele 512 509 case). Majoritatea dintre acestea se găseau în mediul urban, dar și acolo ele erau concentrate în cîteva orașe (București 1385, Craiova 698, Brăila 311, Ploiești 196, Pitești 141 și Cîmpulung 126). Aceste șase orașe dețineau 80% din totalul căselor care aveau unul sau două etaje. În ceea ce privește județul Gorj, interesant este că cele mai multe case cu etaj erau localizate în sate. Din cele 923 de case cu etaj, numai 81 se găseau în Tîrgu-Jiu. În celelalte județe, cu excepția Gorjului și Mehedinților, majoritatea caselor cu etaj erau în orașe. În județul Gorj este înregistrată și o singură casă cu două etaje și localizată tot în mediul rural (probabil era vorba de cula de la Curtișoara, unde astăzi se află Muzeul arhitecturii populare din județul Gorj). De altfel, județul Gorj deținea 17,0% din numărul total al caselor cu etaj existente la mijlocul secolului XIX în tot teritoriul dintre Carpați și Dunăre. În acest sens Gorjui era întrecut numai de județul Dolj (exceptînd, bineînțeles, Bucureștii, capitala țării). Un procent relativ ridicat (17,2%) îl dețineau la mijlocul secolului XIX, în Oltenia și Muntenia, „**bordeiele**”, cunoscute și sub denumirea de **case semiîngropate**. Chiar în orașe și tîrguri acestea reprezentau, 6,5% din construcțiile de locuințe. Înainte de secolul al XIX, acest tip de case forma peisajul caracteristic al așezărilor din multe zone ale teritoriului țării dintre Carpați și Dunăre. Iată ce se relatează, în acest sens, în documentele Hurmuzaki (vol. IX, partea II-a, pag. 638) : „Locuințele populației din Mica Valahie

(Oltenia) au fost, cele mai multe, mai înainte (mai înainte de a ocupa austrieii sau imperialii această provincie) sub fața pământului și se numeau bordeie. Dar de când li s-a acordat locuitorilor acestei provincii să-și construiască casa deasupra pământului, ei începuseră a-și construi case".

Cele mai multe case semiîngropate sînt înregistrate la mijlocul secolului XIX, în zona de cîmpie din partea sudică a țării. Aici aproape 33% din locuințe erau făcute sub această formă. În regiunea de cîmpie a Olteniei și în cîmpia dintre Olt și Teleorman acestea dețineau între 50 și 70% din numărul caselor de locuit. Predominarea acestui tip de locuință în zona de cîmpie din partea sudică a țării se datorește unor cauze de ordin social și istoric. Nu trebuie pus bordeiul pe seama lipsei materialului lemnos, așa cum a fost susținut (Nicolaescu — Plopșor, 1922), căci lemnul se folosea din plin la construcția acestui gen de locuință. Condițiile istorice și sociale prin care a trecut țara noastră în decursul timpului a obligat pe om să-și construiască casa sub pământ. Bordeiul a fost un adăpost mai sigur pentru populația băstinașă. Datorită acestui gen de construcție, populația a putut rezista mai bine în fața populațiilor migratoare care s-au perindat prin aceste locuri. Multe așezări s-au putut păstra pe vechea lor vatră datorită construcțiilor semiîngropate. Ele erau mult mai greu de distrus sau de incendiat.

În zona dealurilor, unde pădurea era mai compactă și terenul mai fragmentat, numărul caselor semiîngropate era mult mai mic, satele fiind localizate în locuri mai adăpostite. Județul Gorj avea cele mai puține case semiîngropate, în comparație cu toate județele din sudul țării. Din cele 35'658 de case, numai 586 (adică 1,6% din total, erau construite sub această formă, și numai 10 dintre acestea erau în Tîrgu-Jiu. În județul Dolj acest tip de locuință ajungea la 52,6% din totalul caselor, în Romanși la 58,9% în Mehedinți la 43,9% în Olt la 19,2 în Vâlcea la 2,3% în Teleorman, județ de cîmpie, la 71,6% etc. Populația se obișnuise în astfel de locuințe, încît chiar la jumătatea secolului XIX numărul lor era destul de mare, cu toate că administrația din timpul regulamentului organic i-a obligat pe locuitori să-și construiască casele deasupra pământului.

La mijlocul secolului XIX, gospodăriile sub formă de locuințe semiîngropate formau peisajul caracteristic nu numai în satele de cîmpie, ci chiar și în unele orașe din partea sudică a țării. De exemplu, în orașul Calafat acestea ajungeau la 82% din totalul locuințelor, în Zimnicea la 65%, în Turnu Măgurele la circa 51% în Caracal la 33%, în Roșiori de Vede 7%, în Craiova și Călărași circa 6% etc. În fiecare oraș exista un număr mai mare sau mai mic de gospodării construite sub această formă. Chiar și în orașul București existau 49 de locuințe semiîngropate. Într-un singur oraș din zona de cîmpie, Oltenița, nu exista acest tip de construcție. Fenomenul pare curios. Cunoscînd însă faptul că Oltenița s-a fondat în 1853, pe moșia lui Alexandru Ghica, cînd aproape toate construcțiile se ridicau la fața pămîntului, fenomenul este explicabil.

Construcțiile, atît casele de locuit, cît și clădirile cu altă destinație din sate, tîrguri și orașe erau făcute, în proporție de 75%, din lemn. În zona de deal și de munte construcțiile din lemn ajungeau la 80%, iar în zona de cîmpie la 53%. Numărul mare al construcțiilor făcute din lemn și în zona de cîmpie, arată că, în trecut și în această parte a țării erau întinse suprafețe acoperite cu păduri. Acestea însă au fost tăiate, materialul fiind folosit în construcții sau ca lemn de foc, scopul principal fiind însă extinderea terenurilor agricole. Clădirile făcute din pămînt erau mult mai puține (20%), iar cele din cărămidă și piatră și mai puține (numai 5%). În cîmpie, clădirile din pămînt ajungeau la 40%. În unele zone însă, ca de exemplu în fostele județe Ilfov și Teleorman, acestea depășeau 60%, iar în Ialomița reprezentau aproape 90% din totalul construcțiilor din acest județ. În schimb, în județele de sub munte, ca și unele județe de cîmpie, predominau clădirile făcute din lemn (Brăila 68,5%, Vlașca 89,6%, Olt 88%, Romanați 63,8% etc.), care era principalul material folosit în construcții în acea vreme. În județul Gorj, de exemplu, clădirile erau construite aproape în totalitate (99,1%) din lemn (100 013 din totalul de 100 980); numai 0,3% erau făcute din zid (363 în total) și 0,6% din pămînt (604 în total).

În principalele orașe cele mai multe clădiri erau construite din cărămidă și piatră. Locul doi îl ocupau clădirile fă-

cute din materialul predominant în zona în care era situat orașul respectiv. De exemplu, Bucureștii aveau 69% din construcții făcute din cărămidă și piatră, 22% din pământ (așezat fiind în zona de cîmpie) și numai 9% din lemn. Craiova era singurul centru urban din teritoriul țării dintre Carpați și Dunăre în care clădirile construite din cărămidă și piatră ajungeau la 90% (depășea în acest sens și orașul București); 8% erau din lemn și 2% din pământ). În Tîrgu-Jiu, ca și în întreg județul Gorj și în toate județele, orașele și târgurile din Oltenia subcarpatică (Rîmnicu Vîlcea, Tg. Ocna, Tg. Horezu, Baia de Aramă) predominau clădirile făcute din lemn. Acestea reprezentau, atât în centrele urbane, cit și în cele rurale peste 90% din totalul construcțiilor din partea nordică a Olteniei.

Repartiția populației și a așezărilor în teritoriu, arhitectura orașelor și a satelor, este astăzi cu totul alta față de cea de la mijlocul secolului XIX (1859). O ocupație în această privință cu situația de acum 125 de ani va arăta schimbările produse în viața social-economică a poporului român și va surprinde marile transformări petrecute în anii construcției socialiste în toate domeniile de activitate umană.